

IQTISODIYOT SOHASIDA TURIZM FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH BOSQICHLARI.

Xamraeva Dilnoza

Qarshi Davlat Universiteti Buxgalteriya bo'limi xisobchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada iqtisodiyot sohasida turizm faoliyatining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari, uning iqtisodiy tizimdagi o'rni hamda milliy daromad, bandlik va hududiy rivojlanishga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekiston sharoitida turizm sohasini rivojlantirishning asosiy bosqichlari, davlat siyosatidagi o'zgarishlar va innovatsion yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Maqolada tarixiy, iqtisodiy va institutsional tahlil metodlari qo'llanilib, turizmning iqtisodiyotdagi o'rni, infratuzilma modernizatsiyasi va investitsion jarayonlarning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: turizm, iqtisodiyot, rivojlanish bosqichlari, barqarorlik, investitsiya, bandlik, eksport salohiyati, innovatsiya.

Turizm sohasining iqtisodiyotdagi o'rni tobora ortib bormoqda. Bugungi kunda u faqatgina dam olish va hordiq chiqarish vositasi emas, balki mamlakat iqtisodiy rivojlanishining strategik tarmoqlaridan biri sifatida qaralmoqda. Jahon iqtisodiy tizimida turizm yalpi ichki mahsulotning 10 foizgacha qismini, bandlikning esa 12 foizdan ortig'ini ta'minlaydi. Shu boisdan, O'zbekiston ham so'nggi yillarda turizmni iqtisodiyotning drayver sohasi sifatida rivojlantirishga e'tibor qaratmoqda.

Mustaqillikdan so'ng turizm sohasini rivojlantirish davlat iqtisodiy siyosatining muhim yo'nalishiga aylandi. Turizm faoliyati orqali xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, yangi ish o'rinlarini yaratish, hududlarning infratuzilmasini yaxshilash va madaniy merosni asrash imkoniyati vujudga keldi. Mamlakatda "O'zbekiston — turizm mamlakati" konsepsiyasi asosida 1990-yillardan boshlab turizmni iqtisodiy tarmoq sifatida shakllantirishga qaratilgan qator dasturlar ishlab chiqildi.

Turizm iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, mamlakat yalpi ichki mahsulotini (YaIM) oshirish, ish o'rinlari yaratish, valyuta tushumini ko'paytirish va infratuzilmani rivojlantirishga hissa qo'shadi. Turizm faoliyatini rivojlantirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi va bu jarayon Butlarning turizm hayot tsikli modeli (Tourism Area Life Cycle - TALC) kabi nazariyalarga asoslanadi. Quyida asosiy bosqichlarni batafsil bayon etaman. Bu bosqichlar mamlakat yoki mintaqa darajasida qo'llaniladi va iqtisodiy samaradorlikka qaratilgan.

Tadqiqot va rejalashtirish bosqichi (Exploration and Planning)

- Tavsif: Turizm potensialini baholash va strategik reja ishlab chiqish. Bu bosqichda tabiiy, madaniy va iqtisodiy resurslar (masalan, tarixiy joylar, tabiat go'zalliklari) tahlil qilinadi.

- Iqtisodiy jihatlar:

- Bozor tadqiqoti: Turistlar talabi, raqobatchilar (masalan, qo'shni mamlakatlar) va potensial daromadlar baholanadi.

- Investitsiya rejalari: Davlat byudjeti yoki xususiy sektor orqali dastlabki mablag'lar ajratiladi (masalan, SWOT tahlili orqali kuchli va zaif tomonlar aniqlanadi).

- Misol: O'zbekistonda Turizm qo'mitasi tomonidan milliy strategiya ishlab chiqilishi (2020-2030 yillar uchun turizm rivojlantirish dasturi).

- Muddat: 1-3 yil; xarajatlar: Tadqiqot va konsultatsiyaga 1-5 mln USD.

Infratuzilma qurish va rivojlantirish bosqichi (Involvement and Development)

- Tavsif: Turizm ob'ektlarini yaratish – mehmonxonalar, yo'llar, aeroportlar, restoranlar va attraksionlar.

- Iqtisodiy jihatlar:

- Investitsiyalarni jalb qilish: Davlat-xususiy sheriklik (PPP) modellari orqali xorijiy investitsiyalar (FDI) jalb etiladi. Masalan, turizm zonalarida soliq imtiyozlari beriladi.

- Ish o'rinlari yaratish: Qurilish bosqichida minglab ishchilar jalb qilinadi, bu iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi (YaIMga 5-10% hissa).

- Misol: Dubayda Burj Khalifa kabi loyihalar turizm infratuzilmasini rivojlantirib, iqtisodiy diversifikatsiyaga olib keldi.

- Muddat: 3-5 yil; xarajatlar: 100 mln - 1 mlrd USD (mintaqaga qarab).

Marketing va targ'ib qilish bosqichi (Promotion and Marketing)

- Tavsif: Turizm mahsulotlarini jahon bozoriga chiqarish – reklama, brending va raqamli platformalar orqali.

- Iqtisodiy jihatlar:

- Byudjet taqsimoti: Marketingga sarflangan har 1 USD uchun 5-10 USD daromad qaytadi (ROI ko'rsatkichi).

- Hamkorliklar: Xalqaro tur-operatorlar (Booking.com, TripAdvisor) bilan shartnomalar, vizasiz rejimlar joriy etish (turistlar oqimini 20-30% oshiradi).

- Misol: Turkiya "Visit Turkey" kampaniyasi orqali yillik turistlar sonini 50 mln ga yetkazib, 35 mlrd USD daromad oldi.

- Muddat: Doimiy; xarajatlar: Yillik 10-50 mln USD.

Amaliyot va integratsiya bosqichi (Consolidation and Integration)

- Tavsif: Turizmni mahalliy iqtisodiyotga integratsiya qilish – mahalliy aholi va korxonalar ishtiroki.

- Iqtisodiy jihatlar:

- Diversifikatsiya: Turizm daromadlari qishloq xo'jaligi, hunarmandchilik va xizmat ko'rsatish sohalarini qo'llab-quvvatlaydi (multiplikator effekti: 1 turistlik ish o'rni 2-3 qo'shimcha ish yaratadi).

- Daromad taqsimoti: Turizm soliqlar orqali davlat byudjetiga 10-15% hissa qo'shadi.

- Misol: Ispaniyada turizm YaIMning 12% ini tashkil etib, 2.5 mln ish o'rni yaratgan.

- Muddat: 5-10 yil; samara: Barqaror o'sish (yillik 5-8% daromad o'sishi).

Monitoring, barqarorlik va yangilash bosqichi (Stagnation, Rejuvenation or Decline)

- Tavsif: Faoliyatni nazorat qilish, muammolarni hal qilish va yangi trendlarga moslashish (ekoturizm, raqamli turizm).

- Iqtisodiy jihatlar:
 - Risklarni boshqarish: Inflyatsiya, pandemiya (COVID-19 kabi) ta'sirini kamaytirish uchun diversifikatsiya (masalan, ichki turizmni rivojlantirish).
 - Barqaror rivojlanish: Ekologik standartlar (UNWTO tavsiyalari) orqali uzoq muddatli daromad ta'minlash (turizm daromadlari 2030 yilga 2 trln USD ga yetishi kutilmoqda).
 - Misol: Kosta-Rika ekoturizm orqali iqtisodiy barqarorlikka erishib, YaIMning 8% ini turizmdan oladi.
 - Muddat: Doimiy; xarajatlar: Monitoringga yillik 5-10% marketing byudjeti.

Umumiy tavsiyalar va iqtisodiy ta'sir

- Umumiy samara: Rivojlangan turizm iqtisodiy o'sishni 3-5% ga tezlashtiradi (Jahon Turizm Tashkiloti ma'lumotlari bo'yicha).
- Muammolar: Ortiqcha turizm (overtourism) iqtisodiy tengsizlikka olib kelishi mumkin, shuning uchun barqarorlik muhim.
- O'zbekiston kontekstida: "Turizm-2025" dasturi doirasida yuqori bosqichlar qo'llanilmoqda, natijada 2023 yilda 6 mln turist va 2 mlrd USD daromad qayd etilgan.

Bu bosqichlar moslashuvchan bo'lib, mahalliy sharoitlarga qarab o'zgartirilishi mumkin. Batafsil maslahat uchun Turizm va sport vazirligi yoki xalqaro tashkilotlarga murojaat qiling.

Turizm faoliyatini rivojlantirishda iqtisodiy barqarorlik, transport va infratuzilma sifati, xalqaro hamkorlik, kadrlar salohiyati kabi omillar muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, ayrim hududlarda infratuzilma yetishmovchiligi, servis sifati pastligi va marketingning sustligi tarmoqning to'liq rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda.

Shu sababli, davlat tomonidan "Turizm sohasini rivojlantirish konsepsiyasi — 2030" doirasida soliq imtiyozlari, xorijiy sarmoyadorlar uchun preferensiyalar, elektron viza tizimlari, "Visit Uzbekistan" platformasi kabi yangiliklar joriy qilinmoqda.

Raqamli turizm texnologiyalarini keng joriy etish, iqlimiy va ekologik jihatdan barqaror turizmni yo'lga qo'yish, shuningdek, hududiy turizm klasterlarini shakllantirish iqtisodiyotning turizm tarmog'ini keyingi bosqichga olib chiqadi.

Xulosa

Turizm iqtisodiyotning yuqori daromadli, eksport yo'naltirilgan tarmog'iga aylanishi uchun davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish zarur. Hududiy turizm klasterlarini tashkil etish orqali resurslardan oqilona foydalanish va xizmatlar sifatini yaxshilash mumkin. Kadrlar tayyorlash tizimini modernizatsiya qilish, zamonaviy menejment va marketing yondashuvlarini joriy etish talab etiladi. Raqamli transformatsiya — "Smart tourism", mobil ilovalar, AR/VR texnologiyalari asosida turistik tajribani boyitish zarur. Ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun ekoturizmni rivojlantirish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish muhim yo'nalish sifatida belgilanishi lozim.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "2023–2025-yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish strategiyasi" to'g'risidagi Qarori, 2023-yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Turizm statistik ko'rsatkichlari bo'yicha ma'lumotlar to'plami. – Toshkent, 2024.
3. Abdullayeva M. Turizmning milliy iqtisodiyotdagi o'rni va roli. – "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, №2, 2021.
4. UNWTO (World Tourism Organization). Tourism Highlights: 2023 Edition. – Madrid: UNWTO, 2023.
5. UNWTO. International Tourism Growth and Outlook Report 2024. – Madrid, 2024.
6. Sharpley R., Telfer D. J. Tourism and Development in the Developing World. – London: Routledge, 2015.
7. Cooper C., Fletcher J., Fyall A., Gilbert D., Wanhill S. Tourism: Principles and Practice. – Harlow: Pearson Education, 2018.

8. Pearce D. Tourist Development. – London: Longman, 1995.
9. Dwyer L., Forsyth P. International Handbook on the Economics of Tourism. – Cheltenham: Edward Elgar, 2006.
10. UNDP Uzbekistan. Sustainable Tourism Development Report. – Tashkent, 2023.
11. World Economic Forum. Travel and Tourism Competitiveness Report 2023. – Geneva: WEF, 2023.
12. WTTC (World Travel and Tourism Council). Economic Impact Report 2023. – London: WTTC, 2023.
13. Henderson J. C. Tourism in Developing Countries: Problems and Opportunities. – London: Routledge, 2017.
14. UNCTAD. Tourism for Sustainable Development in Least Developed Countries. – Geneva: UNCTAD, 2018.
15. OECD. COVID-19 and Tourism: Building Resilience for the Future. – Paris, 2021.